

פורום המטה הכללי של צבאות אשור ובבל

לשון מלחמה

ב־1949, נעשו חיפושים קדחתניים לקבוע שמות עבריים לדרגות בצה"ל ובהם דרגת הגנרל. היו חילופי מכתבים בין נשיא ועד הלשון העברית לדוד בן־גוריון ואולם לבסוף קבעו בן־גוריון והרמטכ"ל יעקב דורי את השם "אלוף" לדרגה זו

ד"ר אשר שפיר, בלשן עורך ומתרגם בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון

התרתן

המדור הקודם עסק בחלק משמות הדרגות בקצונה הבכירה בצבאות אשור ובבל, כפי שמופיעים במקרא. עסקתי בדרגות הכוללות את התחילית "רב". במדור הזה אשלים את הדיון בשאר הדרגות.

ברשימה שבספר מלכים מופיע עוד בעל דרגה בכירה מאוד - אולי הבכיר שבהם - התרתן. אנחנו למדים עליו ממקור ראשון מהנביא ישעיהו: "בִּשְׁנַת בֹּא תִרְתֵּן אֲשֶׁרְדָּה בְּשִׁלְחֵךְ אֶת־סָרְגֹן מֶלֶךְ אֲשֹׁר וְיִלְחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וְיִלְכְּדָהּ" (כ: 1). המדובר באירוע שהתרחש עשר שנים לפני המצור שהטילה אשור על ירושלים בביקודו של רבשקה בשנת 711 לפנה"ס. כאשר סרגון השני, אביו של סנחריב, היה עסוק בדיכוי מרד בצפון הרחוק, פרצה בהשראת מצרים מרידה באשדוד וסחפה ממלכות נוספות בארץ כנען ואף את חזקיהו. סרגון שלח ממלא מקום לכבוש את אשדוד - תרתן, שהיה הבכיר במפקדי הצבא. המילה שאולה מהשפה האשורית ופירושה "מפקד הצבא".

הפרשנים היהודים מסתמכים על "סדר עולם" - חיבור שכתבתו החלה בתקופת התנאים, והוא כולל כרונולוגיה של תקופת המקרא, וכן דברי הלכה ואגדה. על־פי החיבור הזה הגיע רבשקה לבדו, ותרתן ורב סריס הגיעו בנפרד. רד"ק (רבי דוד בן יוסף קמחי, 1160-1235), מגדולי פרשני המקרא, הוסיף: "והשניים טפלים לו", כלומר, זוטרים

וכפופים לו. גם בתרגום השבעים (תרגום התנ"ך ליוונית מן המאה הרביעית לפנה"ס) המילה היא שם פרטי, וכך היא תורגמה ממנו ללטינית וכך היא מופיעה בתרגומים שונים של התנ"ך: Tharthan. האשורולוגים נחלקו בדעותיהם בנוגע למקור המילה. יש סברה שתרתן היה מפקד צבא האימפריה המכונה ummanu. יש הרואים בה מילה

ממוצא שומרי, ויש הגוזרים אותה משורש אכדי מקורי: המילה האשורית tardinnu שפירושה "שני", והנגזרת מן השורש redu "להמשיך". על־פי השערה אחרת, המילה נגזרת מן המילה האשורית turtanu, המשמשת במקרים רבים במשמעות של חוק ומקבילה למילה העברית "מחוקק".

ב־1949, בעת שנעשו חיפושים קדחתניים לקבוע שמות עבריים לדרגות בצה"ל, שהוקם זמן קצר קודם לכן, היו חילופי מכתבים בין נשיא ועד הלשון העברית פרופ' נ"ה טור־סיני לדוד בן־גוריון. האחרון פנה לטור־סיני בבקשה לסייע בקביעת מונח עברי לדרגת "גנרל". ב־17 באפריל 1949 הציע טור־סיני במכתב לבן־גוריון את המילה "תרתן". הוא תיאר את המילה ואת משמעותה, וציין שמשמעותה היא גנרל בצבא אשור. אחד מנימוקיו היה שהמילה קצרה ושאפשר להרכיב דרגות כגון סגן־תרתן או רב־תרתן. במכתב תשובה מ־24 באפריל 1949 דחה בן־גוריון את ההצעה בטענה שזהו כנראה שם פרטי - שכן כתוב "תרתן" ולא "התרתן". חודשיים מאוחר יותר קבעו בן־גוריון והרמטכ"ל יעקב דורי את השם "אלוף" לדרגת הגנרל.

הטפסר

בצבאות אשור ובבל היה ממלא תפקיד חשוב מאוד נוסף שהוזכר פעמיים במקרא: הטפסר. בפעם הראשונה הוזכר בספר ירמיה נא: 27:

**בשנת 711 לפנה"ס.
כאשר סרגון השני,
אביו של סנחריב, היה
עסוק בדיכוי מרד
בצפון הרחוק, פרצה
בהשראת מצרים
מרידה באשדוד וסחפה
ממלכות נוספות בארץ
כנען ואף את חזקיהו.
סרגון שלח ממלא
מקום לכבוש את
אשדוד - תרתן, שהיה
הבכיר במפקדי הצבא**

בן-גוריון והרמטכ"ל יעקב דורי. בן-גוריון דחה את הצעתו של פרופ' נ"ה טור-סיני לשם "תרתן" וחודשיים מאוחר יותר קבעו בן-גוריון והרמטכ"ל יעקב דורי את השם "אלוף" לדרגת הגנרל

אבל מאוחר יותר אהבו אותה הפייטנים מאוד, והיא מופיעה בדרך-כלל במשמעות של "מעופף" או של "מלאך". בפיוט מן המאה ה-9 כתוב: "טפסרים טסים יחד כה וכה" (שלמה סולימן, "יצירות לז' פסח"), וגם בפיוט ישן יותר לשמחת תורה על פטירת משה ממחבר לא ידוע: "טסו טפסרים על ראש משה". בפיוטים אחרים אנו מוצאים גם "טפסר מיכאל" ו"טפסרים ואראלים". גם ב"הגדה של פסח" מופיעה המילה במשמעות הזאת: "טפסריו יאמרו לו לך ולך".

בעברית החדשה נבחרה המילה, שלא נעשה בה שימוש למשמעויות אחרות, לדרגה הבסיסית בכוחות הכבאים ולוחמי האש. וכך נקבעו גם הדרגות טפסר-משנה, טפסר בכיר, תת-טפסר ורב-טפסר. אם אין רב-תתן - כפי שהציע טור-סיני ודחה בן-גוריון - יש לפחות רב-טפסר.

"ויקראו לפניו [יוסף] אברך אב בחוכמה ורך בשנים, אבל נבוכדנצר טפסר טיפש בחכמה ושר בשנים" (בראשית רבה, פרשת מקץ, צ, ג). מעניינת המילה טפסר בלשון העברית הבתר-מקראית. בלשון חז"ל המילה איננה כלל,

**מלך בבל האימתני,
נבוכדנצר, מכוונה
במדרש בראשית רבה
"טפסר" -
אם כי ההקשר
שלילי מאוד**

"פָּקְדוּ עָלֶיהָ טַפְסָר הָעָלוּ סוּס כְּנִלֵק סָמָר", ובפעם השנייה בספר נחום ג': 17: "מִנְזָרִיךְ פְּאָרְכָה וְטַפְסָרִיךְ כְּגֹב גְּבִי". שני הפסוקים סתומים אם כי הפסוק בירמיה ברור יותר. רש"י מפרש "ממונה" ורד"ק "שר, נגיד". במקרה הזה ברור שהמדובר במילה האשורית tupšarru, שמשמעותה "סופר, לבלר". לאשורית המילה הגיעה משומרית dub.sar, ופירושה "הכותב על לוח". בצבא בבל היה לסופרים תפקיד מרכזי: הסופר היה מופקד על רישום השלל אחרי כיבושה של עיר. גם בממלכת יהודה ובממלכת ישראל מעמד הסופרים היה רם, והם השתייכו למשפחות מכובדות. הוא היה מעין אזרח עובד צבא בבל במעמד בכיר מאוד. אפילו מלך בבל האימתני, נבוכדנצר, מכוונה במדרש בראשית רבה "טפסר" - אם כי ההקשר שלילי מאוד. המדרש משווה את נבוכדנצר ליוסף במצרים:

